

частью учебного процесса. Знание закономерностей русского словообразования способствует развитию языковой догадки, расширяет словарный запас иностранных учащихся как активный, так и пассивный. Все это облегчает восприятие и улучшает понимание художественных текстов, текстов по специальности, а также способствует развитию речи для успешного решения коммуникативных задач.

Список использованных источников

1. Будагов, Р. А. Что же такое научный стиль? // Русская речь. – 1970. – № 2. – С. 48–54.
2. Кожина, М. Н. Стилистика русского языка: учеб. для студентов пед. институтов по спец. № 2101 «Рус. яз. и лит.». – М.: Просвещение, 1993. – 221 с.
3. Щукин, А. Н. Методика преподавания русского как иностранного / А. Н. Щукин. – М.: Высшая школа, 2003. – 334 с.

УДК 811.161.3

«Русско-белорусский политехнический словарь» на занятиях па дысцыпліне «Беларуская мова» ў тэхнічнай вуч (на прыкладзе гнездавога артыкула «каробка»)

**Гіруцкая Л. А., старшы выкладчык,
Сахончык А. П., старшы выкладчык**

*Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Анатацыя:

Разглядаюцца магчымасці выкарыстання матэрыялаў «Русско-белорусского политехнического словаря» пры вывучэнні тэмы «Беларуская навуковая тэрміналогія» на занятках па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» ў тэхнічнай вуч. На прыкладзе гнездавога артыкула «каробка» прапануецца метадыка аналізу тэрмінаадзінак гнязда, іх структурна-граматычнай характарыстыкі, прадуктыўных спосабаў утварэння і паходжанні; звяртаецца ўвага на асаблівасці перакладу дзеепрыметнікаў у складзе тэрміналагічнага словазлучэння.

«Русско-белорусский политехнический словарь» убачыў свет у 1997–1998 гг. і з’явіўся вынікам шматгадовай карпатлівай працы калектыву супрацоўнікаў Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа НАН РБ. Ён складаецца з двух тамоў і змяшчае каля 157 тысяч тэрмінаў па розных галінах навукі і тэхнікі – ад авіяцыі, вылічальнай тэхнікі, металургіі, хіміі да ядзернай энергетыкі. Само існаванне і прэзентацыя матэрыялаў дадзенага слоўніка ўражвае сучасных навучэнцаў і ў канчатковым выніку прыводзіць іх да высноў як аб рэальнасці існавання сучаснай беларускай тэхнічнай тэрміналогіі, аб нарматыўнасці і аўтарытэтнасці менавіта гэтага выдання, так і аб неабходнасці далейшай працы па распрацоўцы, фіксацыі новых тэрміналагічных адзінак і ўдасканаленні наяўных матэрыялаў.

Рабочая праграма дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» ў нашым універсітэце прадугледжвае 6 гадзін на засваенне тэмы «Беларуская навуковая тэрміналогія». Частка праграмных пытанняў з’яўляецца тэрэтычнай і не выклікае ў студэнтаў асаблівай зацікаўленасці, бо адсутнічае практычная патрэба ў набыцці будучымі інжынерамі філалагічных ведаў аб спецыфіцы тэрмінаў, іх адаптацыі, прадуктыўных спосабах і гісторыі ўтварэння. На наш погляд, уяўляецца карэктным прапаноўваць студэнтам практычныя заданні, выкананне якіх дазваляе атрымаць канкрэтныя навыкі і зрабіць неабходныя тэрэтычныя і практычныя высновы па тэме. Для практычных заняткаў па гэтай тэме можна прапанаваць невялікія па аб’еме гнездавыя артыкулы са слоўніка (па розных спецыяльнасцях вчу) і заданні ў выглядзе табліц для запаўнення ці пытанняў, на якія павінны будучы адказаць навучэнцы. Мяркуюцца груповаы праца, бо менавіта яна актывізуе вучэбную дзейнасць студэнтаў і спрыяе эканоміі часу заняткаў на падлікі тэрмінаадзінак.

Разгледзім магчымасці прапанаванай метадыкі на прыкладзе працы з гнездавым артыкулам «каробка».

Гнездавы артыкул «каробка» ў «Русско-белорусском политехническом словаре» змяшчае 114 тэрміналагічных адзінак. Адзначым, што русскаму «каробка» адпавядаюць 4 словы: каробка з паметай «*тэхніка*»; бляшанка (з *металу*); вушакі (*дзвярэй*); шуфляда (*акна*). У артыкуле прадстаўлены 14 тэрмінаў 9-ці пазначаных адпаведнымі паметами вузкаспецыяльных галін: доменная вытворчасць, марскі транспарт і суднабудаванне, цэлюлозна-папяровая вытворчасць, аўтасправа, паліграфія, будаўніцтва, чыгуначны транспарт, тэхніка,

электратэхніка. Унутры гнязда выразна вылучаецца група з 24 тэрмінаў, якія канкрэтызуюць від *каробкі перадач*.

Пытанні да студэнтаў:

1. Колькі беларускіх слоў адпавядаюць рускаму? Калі не адно, то чаму?

2. Колькі тэрміналагічных адзінак налічвае гэтае гняздо?

3. Ці ёсць у артыкуле тэрміны, пазначаныя паметамі вузка-спецыяльных галін? Колькі? Як яны расшыфроўваюцца (у артыкулах скарачаныя напісанні)?

Адказы на гэтыя пытанні дазваляюць навучэнцам канкрэтызаваць паняцці вузкаспецыяльных, міжнавуковых і агульнанавуковых тэрмінаў, прыйсці да высновы аб іх сістэмнасці і адназначнасці.

Каб выканаць структурна-граматычную характарыстыку тэрмінаў, выдзеліць прадуктыўныя найменні розных структурных тыпаў і адносіны паміж іх кампанентамі, студэнтам можна прапанаваць наступныя пытанні і заданні:

1. Колькі ў гняздзе двухкампанентных тэрмінаў?

2. Вызначце і размяркуйце па тыпах іх структуру (напрыклад: назоўнік + залежны прыметнік, назоўнік + залежны назоўнік з прыназоўнікам, назоўнік + назоўнік у родным склоне без прыназоўніка, назоўнік + прыслоўе, іншыя тыпы), падлічыце колькасць адзінак кожнай падгрупы.

3. Колькі ў гняздзе трохкампанентных тэрмінаў?

4. Вызначце і размяркуйце па тыпах іх структуру (напрыклад: назоўнік + залежнае спалучэнне некалькіх назоўнікаў (з прыназоўнікам ці без), назоўнік + азначальнае словазлучэнне з прыметніка і назоўніка (з прыназоўнікам ці без), назоўнік + некалькі прыметнікаў, іншыя тыпы), падлічыце колькасць адзінак кожнай падгрупы.

5. Ці ёсць у гняздзе чатырохкампанентныя тэрміны? Колькі? Вызначце тыпы па структуры.

6. Ці ёсць у гняздзе пяцікампанентныя тэрміны? Колькі? Вызначце тыпы па структуры.

7. Ці ёсць тэрміны-сімвалы? Калі ёсць, вызначце тып.

Так, амаль палова (52 тэрміны-словазлучэнні – 47 %) гнязда – гэта двухкампанентныя тэрміны-словазлучэнні з прэпазіцыйным азначэннем-прыметнікам (дзеепрыметнікам): *к. біпланавая, уваходная, клапанная, падшытніковая, размеркавальная*. 14 двухкампанентных тэрмінаў маюць постпазіцыйнае азначэнне-назоўнік: *к.*

блока, рэле, залежнасці, крывашыта. Прадуктыўнымі (усяго 42) з'яўляюцца трохкампанентныя найменні наступных структурных тыпаў: генітычныя спалучэнні (к. *крылаў біплана*, к. *адбору магутнасці*, к. *перадач Нортана*, к. *прывадаў агрэгатаў*); генітычна-ад'ектыўныя (к. *выпускнога клапана*, к. *счэпнага прыбора*), ад'ектыўныя (к. *кабельная ўводная*, *клапанная выпускная*). Найчасцей назіраецца структура прэпазіцыйны прыметнік + каробка + назоўнік у родным склоне: так, напрыклад, дэталізуюцца 19 відаў *каробкі перадач* (*аўтаматычная*, *бесступеньчатая*, *шматступеньчатая*, *планетарная*, *сінхранізаваная*). 6 чатырохкампанентных тэрмінаў маюць наступныя структуры: к. + родны склон наз., к. + родны склон словазлучэння прыметніка і назоўніка (к. *перадач рэзьбанаарознага станка*); к. + родны склон наз. + творны склон прым. і наз. з прыназоўнікам з. (к. *перадач з электрамагнітным прывадам*); к. + тры назоўнікі ў родным склоне (к. *прывадаў сістэмы газаразмеркавання*). Т. ч., назіраюцца трохчленныя постпазіцыйныя азначэнні пры назоўніку *каробка*.

Як і агульнаўжывальная лексіка, тэрміналагічная лексіка па паходжанні з'яўляецца неаднароднай і складаецца з розных пластоў спрадвечна беларускай лексікі і запазычаных слоў. Выкарыстоўваючы сродкі ІКТ (разнастайных слоўнікаў, якія знаходзяцца ў адкрытым доступе), навучэнцы могуць як размеркаваць лексіку тэрміналагічнага гнязда з пункту гледжання паходжання, так і вызначыць мову-крыніцу запазычання.

Спрадвечнабеларускімі прыкладамі назоўнікаў гнязда «каробка» з'яўляюцца, напрыклад, *вушакі*, *уклучэнне*, *дом*, *крыло*, *адбор*, *перадача*, *шасцярня*, *кіраванне*, *прывад*, *падача*, *рэзьбы*, *засцерагальнік*, *заціскачкі*, *сальнік*, *захоўванне* і інш.

Запазычаннямі з'яўляюцца назоўнікі *дыферэнцыял*, *біплан*, *агрэгат*, *каналізацыя* (з лацінскай мовы), *клапан* (з нямецкай мовы праз рускую), *рэле* (з французскай мовы праз рускую), *дэфібрар* (з французскай мовы, ад лацінскай).

Паколькі ў гняздзе прадстаўлены тэрміны-словазлучэнні, то найбольш актыўна ў іх ужываюцца як тэрмінаэлементы прыметнікі, значная частка якіх па паходжанні спрадвечнабеларуская. У большасці выпадкаў такія прыметнікі з'яўляюцца адноснымі і, узятыя асобна, не выражаюць спецыяльнага паняцця: *уводная*, *паветраная*, *гразевая*, *дымавая*, *ахоўная*, *кнопкавая*, *агнявая*, *бясшумная*, *бессту-*

пеньчатая, зубчатая, дадатковая, заціскная, аконная, штотачная, канцавая, кнопкавая, плаўкі, счэпны.

Колькасць запазычаных прыметнікаў (такімі называем тут і прыметнікі з беларускімі афіксамі) у параўнанні з назоўнікамі большая: *шпіндальная, штэпсельная, шпацыйная, фурменная* (з нямецкай мовы), *фармовачная, прэсавая* (праз рускую мову ад французскай з латыні), *курсавая, фрыкцыйная* (з лацінскай), *сільфонная, кінгстонная* (з англійскай), *муштучная* (з польскай), *компасная* (з італьянскай), *анероідная, бараметрычная, аўтаматычны, гідраўлічны* (з грэчаскай), *электрамагнітны* (складанне дзвюх грэчаскіх асноў) і інш.

Пры аналізе гнязда нельга не звярнуць увагу і на пераклад дзеепрыметнікаў у складзе тэрміналагічнага словазлучэння. Імкненне пазбегнуць нехарактэрных для беларускай мовы форм цяперашняга часу непаспядоўнае: з аднаго боку, назіраем прыметнікі *навышальная, паніжальная, скідальная* на месцы рускіх форм *повышающая, понижающая, сбрасывающая*, з другога – формы *пускарэгулюючая, паскараючая*. Разам з тым у дадзеным артыкуле рускім прыметнікам з фармантам -ительн- адпавядаюць прыметнікі тыпу *адгалінавальная, параразмеркавальная, злучальная, ахалоджвальная* і нават *надзімальная* замест рускага *дутьевая*. На наш погляд, непажаданая аманімія: *злучальная* – і *соединительная*, і *соединяющая*, *размеркавальная* – і *распределительная*, і *распределяющая*. З другога боку, значэнне прыметнікаў з фармантам -льн-падразумявае і значэнне «які ўтварае дзеянне», аналагічнае дзеепрыметніку незалежнага стану цяперашняга часу.

Такім чынам, праца з тэрміналагічным гняздом дазваляе актывізаваць атрыманыя ў лаканічным выглядзе тэарэтычныя звесткі, удасканаліць навыкі аналізу і сістэматызацыі моўнага матэрыялу. Дададзім, што, на нашу думку, наспела перавыданне «Русско-белорусского политехнического словаря»: напісанне часткі слоў у ім па-беларуску не адпавядае сучасным нормам (шпіндэльны, дэфібрэр); 1000 асобнікаў за 24 гады стала бібліяграфічнай рэдкасцю; з’явілася вялікая колькасць новых тэрмінаў.